

Türkçe'de –Yor Ekinin Kullanışları

Hazırlayan : Doç. Dr. Amir Nima HAMAD

استخدامات اللاحقة yor في اللغة التركية

ا.م.د. عامر نعمه حمد

Önsöz

Bu tez Türkçe'de -yor ekinin kullanışları başlığını taşımaktadır.

Bilindiği gibi, bu ek Türkçe'de bir çok sayıda görev ve işlev yüklenebilmektedir. Bu ek Türkiye Türkçesinde en sık kullanılan şimdiki zaman ekidir. Bu ek hem şekil hem zaman ifade eder. Ayrıca da bu ekin çeşitli kullanışları vardır.

Bu ekle ilgili kaymalar çok açık olup örnekleri de son derece fazladır.

Türkçe'de –Yor Ekinin Kullanışı

Bu ek de hem şekil, hem zaman ifade eden eklerden biridir. Şekil olarak bildirme, zaman eki olarak da şimdiki zaman ifade eder. Yani bu hareketin şimdiki zamanda ortaya çıktığını bildirir. Belirli bir zaman gösteren kesin bir bildirme ekidir.

Bugün Türkçe'de şimdiki zaman eki –yor'dur. Bu ek Türkçe'de sonradan ortaya çıkmış yeni bir ektir. Batı Türkçesi dışında eskiden beri şimdiki zaman eki olarak –a, -e görülür.

Eski Anadolu Türkçesinde de şimdiki zaman ile geniş zaman bazen –a, -e ile karşılandığını görülüyor. Fakat şimdiki zaman eki olan bu –a, -e Batı Türkçesinde istek eki olan ve Eski Türkçede –ga, -ge (-gay, -gey)'den gelen –a, -e ile karışmış ve daha Eski Anadolu Türkçesinde iken şimdiki zaman hüviyetini kaybetmiştir¹.

-yor eki, -yori-(yürümek) fiilinin yori-r geniş zaman şeklinden çıktığını, Batı Türkçesinde yori- fiilinin, bağlandığı asıl fiilinin şimdiki zaman ifade eden bir yardımcı fiil olduğunu, yorır şeklinin Osmanlıca'da haploloji yoluyla ekleşerek –yor eki ortaya çıkmıştır.

Bugün Batı grubunda şimdiki zaman eklerini iki şekilde incelemek mümkündür. Türkiye Türkçesinde –yor ve Türkmen Türkçesinde –yar, -yer şekli, Gagavuz Türkçesinde –ar, -er, -ir, -ır, -ur, -ür şekli, Azerbaycan Türkçesinde –yır, -yir, -yur, -yür olarak görülür.

¹ ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basımevi, İstanbul 2000, s. 266.

Gagavuz Türkçesinde şimdiki zaman için –yor şekli hiç kullanılmaz².

Türkiye Türkçesinde –yor eki ile anlatılan şimdiki zamanda, hareket başlamış veya başlamamış olabilir. Bazı durumlarda geleceğe dönük bir zaman olarak karşımıza çıktığı da olur. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu zaman hiç bir şekilde "şimdi" ile sınırlı değildir. Devamlılık görevi özellikle bilirdir.

Türkiye Türkçesinde en sık kullanılan şimdiki zaman eki olan –yor ekinin sınırındaki bu genişlik, belli oranda bu ekin kökeniyle ilgilidir.

Bilindiği gibi, bu ek Eski Türkçesinde mevcûd olan yoru- fiilin getirilen –r geniş zaman ekinin düşmesiyle oataya çıkmıştır. Ekinin kökenindeki bu "genişlik" kavramı, karşımıza –yor şimdiki zaman ekinin geniş zaman kipine kayması şeklinde çıkmakta ve "süreklilik", "devamlılık" görevini üstlenmesine zemin hazırlamaktadır³.

Şimdiki zaman kipiyle ilgili olarak araştırmacıların görüş ve tespitleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Haydar Ediksun, Dil Bilgisi adlı eserinde şimdiki zaman ve –yor ekiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: (genellikle, eylemin, konuşma anında yapılmakta olduğunu ya da yapılmaya başlanacağını bildirir): Geliyorum= "ben, bu sözü söylerken gelme eylemini yapmakta olduğumu ya da yapmaya başlayacağımı haber veriyorum"⁴.

Yukarıdaki –yor eki hakkında verdiğimiz bilgiler şimdiki zamanın aslı durum ve işlevleri ile ilgilidir. Başvurulan eserlerdeki örnek cümlelerden hareketle bu kipte görülen zaman kaymaları ve işlev değişimleri karşımıza aşağıdaki şekillerde çıkmaktadır:

1- Zaman Kaymaları:

A: Görülmeyen Geçmiş Zaman İfade eden –yor Eki:

Aşağıdaki örneklerde açıkça görüleceği gibi şimdiki zaman eki –yor görülmeyen geçmiş zaman yerine kullanılması çok yaygındır. Masal ve hikaye anlatımının vazgeçilmez kip eki olan –mış, -miş, -muş, -müş ekinin örnek cümlelerinde genellikle –yor ekiyle karşılanmasının sebebi; kanaataimizce edebi metin cümlelerini masal üslubundan ayrı telakki etme ve üsluba değişik bir işleyiş kazandırma düşüncesindedir.

"...çok değil, iki yıl sonra matbaa baskına uğruyor, tahrip ediliyor, gazete kapatılıyor"

"Atatürk 1. Kasım 1937'de ise, şöyle konuşuyor"

² İLKER, Ayşe, Batı Grubu Türk Yazı Dillerinden Fiil, TDK. Yayınları, Ankara 1997, s. 107.

³ ERGİN, Muharrem, a.g.e., s. 267.

⁴ EDİKSUN, Haydar, Türk Dil Bilgisi, 3. Baskı Remzi Kitapevi, İstanbul 1988, s. 177.

"Lâle devrinin kasırlarında Fransız saraylarının modası esmeye başlıyor"

"Allah'a âit hiç bir hayal kurmaya izin vermeyen Musa, Allah'ın şekilsiz ve yüce gerçeğini mahdut vasıtalarla tasavvur etmek imkanı olmadığı vakıasına âit mistik bişgisini bize vermiş oluyor"⁵

B: Görülen Geçmiş Zaman İfâde eden –yor eki:

Şimdiki zaman kipinin görülen geçmiş zaman kipi yerine kullanması örneklerde de görüleceği gibi çok rastlanan bir durumdur. Şimdiki zaman kipinin görülen geçmiş zaman kipi yerine bu kadar fazla kullanılmasının en önemli sebebi –yor ekinin kök anlamı ve yapısındaki genişliktir. Ekin yapısındaki bu esneklikten dolayı, çok sayıda zaman kaynası ve işlev değışimesi ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki örneklerin bir kısmına dikkat edilirse daha çok geniş hatırlanmaya çalışırken ve hayal edilirken bu kaymalar söz konusu olmaktadır.

"Sabahleyin kendimi parkta buldum"

"Güneş yeni doğuyordu sabahın serini derimi yalıyor"

"Bulamıyorum, dedi, yok, almışlar. Artık hiç bir şey bulamıyorum"

"Bizi unuttunuz çoktandır gelmiyorsunuz"

"Yazarken, yayınlarken okuyucunun duygularının isteklerini hiç hesaba katıyoruz"

"Fırlayıp çıkıyorum ondan. Elimdeki al fiyonkaları ocağa atıyorum, yanıp kül oluşunu seyrediyorum"

"Bir kerersinde İstanbul'a gidiyorum. Otobüs tıklım tıklım dolu. Yolcular hiç sormadan hep batı müzeği çalışıyorlar"

"Şiir festivaline katılan bütün şairleri aynı otelde ağırlamak mümkün olmadığı için Yugoslav'lar üç ayrı otelde ayırmışlar. Ahmet Bey Ali ile ben otelde katılıyoruz"

C:Gelecek Zaman İfâde eden –yor eki:

Şimdiki zaman gelecek zaman yerine kullanılması da çok sık rastlanan bir zaman kaymasıdır. Cümlelerin semantik yapısından da fiilin hareket sahasına sonradan çıkacağı açıkça anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki örneklerde bu durumu belirtiyoruz:

⁵ GENCAN, Tahir Necat, Şimdiki Zaman Kipi, Türk Dili Dergisi, sayı: 268, Ankara 1974, s. 325.

"Üniversite 1. basamak sınavı 15 Nisan'da yapılıyor"

"Sayın seyirciler, şimdi programımızın bu bölümün sanatçılarımız size dört türkü söylüyor"

"Biliyorsun ki, ben Erzurum'a gidiyorum"

"Ramazan için bir ahcı, birde Ermeni kadın tuttular. Bu aşkam çocukların iftarı. Şayeste de geliyor"⁶

Ç: Geniş Zaman İfâde eden –yor eki:

Bu ek bir çok defa şimdiki zaman için geniş zaman eklerinin kullanıldığını görüyoruz.zaten bir şekil veya zamanın kendisine yakın başka bir şekil veya zaman ekiyle ifadesi daima olagelen bir haldir. Geniş zaman eklerinin şimdiki zaman için kullanılması özellikle belirli bir şimdiki zaman ekinin bulunmadığı eski dönemlerde çok görülüyor. Batı Türkçesinde –yor'un teşekkülünden önce şimdiki zaman bu şekilde geniş ölçüde geniş zaman ekleriyle karşılanmıştır.

Eski Anadolu Türkçesinde "niye ağlarsın?"= niye ağlıyorsun?, "Kanda gidersin?"= nereye gidiyorsun? Gibi örneklerle sık sık karşılaşırız.

Eskiden şimdiki zaman için bir yandan doğrudan doğruya geniş zaman şekline başvurulurken bir yandan da birleşik fiil geniş zamanlarından faydalanma yoluna gidilmiş, böylece daha hususi şimdiki zaman şekiilleri yapılmıştır. Bu yolda bilhassa dur- yardımcı fiilinden faydalanmıştır. Eski Anadolu Türkçesindeki baka durumun (bakıyorum), kana durur (kanyor) örneklerinde olduğu gibi. –yor eki de böyle bir birleşik fiil şeklinden doğmuştur.

Şimdiki zaman geniş zaman yerine rahatlıkla görmekteyiz. Esasında şimdiki zaman çerçevesinin hiç bir zaman hal ile sınırlı olmayıp neredeyse geniş zamana kadar kapsamlı olduğunu tekrar hatırlamakta bir fayda görülüyor. Zamanlar, şekil üzerinde gösterilirken genellikle şimdiki zaman bir nokta olarak belirlenir. Bu durumun yetersiz olduğu bu araştırmanın sonuçlarından birisi olacaktır⁷.

Aşağıdaki örneklerde –yor ekinin geniş zaman ifadesini açıklıyoruz:

"Sabahları erkenden kalkıyor, kahvaltımı bir güzel yapıyor ve erkenden işime gidiyorum"

"Çevredeki eşyanın veya olayların zaman zaman hafızada çakıp sönen bir şimşek ışığı içinde görüldüğü yaş galiba şahsa göre değişiyor"

"O kadar açgözlüsünki, doymak biliyorsun"

⁶ ACARLAR, Kevser, Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Nedenleri, Türk Dili Dergisi, sayı: 213, Ankara 1986, s. 128.

⁷ GENCAN, Tahir Necat, Geniş Zaman Kipi, Türk Dili Dergisi, sayı: 269, Ankara 1985, s. 325-326.

"En az otuz yıldan beri, Makadonya denilince, neden manikanlı tüfek seslerini hatırlıyorum"⁸.

2- İşlev (görev) Değişmeleri:

A: Süreklilik İfade eden –yor eki:

Yapısında şimdiki zaman eki bulunan çekimli fiiller süreklilik işlevi gösterirken cümlenin bünyesinde "o gün, bu gün, gün gün, üç gündür,... yıldan beri" vb. "yönverenler" bulunmaktadır. Bu yönverenlerin yardımıyla yüklemdeki süreklilik işlevini tespit ediliyor.

Aşağıdaki örneklerde –yor ekinin süreklilik ifadesini açıklıyoruz:

"Ama son zamanlarda bir amacadır gidiyor"

"Gene erken kalkıyorum sabahları"

"Anam her gün yoluma bakıyor"

"Elinize sağlık, dedi adamlara, güzel oluyor..."

"Bir hafta hangi kelimedede geçerse aynı şekilde olunuyor"

"Saatlerdir konuşuyorlar"

"Sıkıyorum amaca sıkıyorum"⁹

B: İhtimâl ve Tahmin İfade eden –yor eki:

Aşağıdaki cümlelerde ihtimal ve tahmin görevlerini güçlendirip ortaya çıkaran birtakım yönverenler vardır. Cümlelerin genel anlamından da bu işlevleri çıkarmak mümkündür. Bu işlevde –dır bildirme ekinin etkisi vardır.

"Bizse karışıklığı sevmediğimizden olacak bir çok şeyleri, hiç gereği yokken değiştirmeye kalkıyoruz"

"Kapı çalındığında ben belki uyumuşum. Belki azıcık bahçe de dikiyorum bir sakasıya"

"Şimdi Köln'e ince bir yağmur yağıyordu"

C: Kararlılık İfade Eden –yor Eki:

Aşağıdaki örnekte –yor eki kararlılık ifadesini belirtiyoruz:

"Sana hayranım... dedi...ama şu hayran olduğum bir gün ezersem...ezmek istiyorum"

Yukarıdaki cümlede de, cümlenin genel anlamından hareketle kararlılık işlevinin varlığı tespit ediliyor.

⁸ ERGİN, Muharrem, a.g.e., s. 268.

⁹ ZÜLFİKAR, Hamza, Yabancılar için Türkçe Dil Bilgisi, Türkçe Kursu Yayınları, Ankara 1980, s. 511.

Ç: Başlangıç İfâde Eden –yor Eki:

"Galile 1604'te dinamiğin ilk kanunu olan "cisimlerin düşüşü" kanununun keşfedince matematiğe dayanan fizik de doğmuş oluyor"

"Orada yayılan maddecilik, derinleşen ahlaksızlık artık günü gününe ülkeye girer oluyor"

Yukarıdaki iki örnek cümlesinde başlangıç işlevinin varlığı öok açıktır. Çünkü bir hadisenin başlamasını bildiriyor. Ancak, dikkat edilirse bu işlev dil bilgisi kitaplarında birleşik fiiller veya karmaşık fiiller adlarıyla yer alan fiillerle ortaya konulmuştur. Tabii olarak bizim için fiillerde bulunan zaman ekinin durumu önemlidir. Yine, bu örneklerde başlangıç işlevi yanında, başka işlevler de söz konusu olup ayrıca zaman kayması da vardır¹⁰.

D: Alışkanlık İfâde Eden –yor Eki:

İnsanlarda alışkanlık haline gelmiş olan, sürekli yapılan ve adeta varlık veya nesnelere belirleyici özelliği haline gelen davranışlar, görüntüler vb. genellikle –yor ekiyle anlatılmaktadır:

"Doğru bildiğimizde şüpheye düşmekle kalsak yine iyi, yavaş yavaş yanlışla alıyor, kendimiz de yanlış söylemeye başlıyor, hatta yanlış söylemek zorunda kalıyor"

"Ahmet Bey sigara içiyor"

"Dünya dönüyor, güneş doğuyor, kuşlar uçuyor..."

E: İstek İfâde Eden –yor Eki:

-yor eki de istek görevinde de kullanılmıştır:

"Toprakla uğraşsam diyorum, domates biber ekeyim"

"Allah nesip ederse, yarın değil, öbür gün çıkıyoruz"

F: Yeterlik İfâde Eden –yor Eki:

-yor eki yeterlik görevinde de kullanıldığını görüyoruz:

"Yüksek bir kaya üzerine kurulmuş kartal yuvası gibi bir yer pencerelerinden denizlerin en parlak ve keskin mavisine bakıyorsunuz"¹¹

Sonuç

-yor ekiyle anlatılan şimdiki zaman çerçevesi daha geniş olup pek çok zaman yerine kullanılmaktadır. Demek ki, bu ek yalnız şimdi (hal) ile sınırlı değildir. Gene olarak bu zaman,

¹⁰ EMRE, Ahmet Cevat, Dil Davası, TDK. Yayınları, Ankara 1971, s. 85.

¹¹ İLKER, Ayşe, a.g.e., s. 159.

içinde bulunulan anı anlatmakla birlikte, en az geçmiş zaman kadar geçmiş, gelecek zaman kadar geleceği, nerede ise geniş zaman kadar da her zamanı bildirme gücüne sahiptir.

-yor ekinin devamlılık görevi özellikle belirgindir. Ayrıca da şimdiki zaman kipinin eki söz konusu kaymalar sonucunda pek çok görevi de üstlenmiştir. Bunlar "sürekli, alışkanlık, ihtimal ve tahmin, aşırılık, kararlık ve başlangıç" gibi görevlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

- 1- ACARLAR, Kevser, Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Nedenleri, Türk Dili Dergisi, sayı: 213, Ankara 1986.
- 2- EDİKSUN, Haydar, Türk Dil Bilgisi, 3. Baskı Remzi Kitapevi, İstanbul 1988.
- 3- EMRE, Ahmet Cevat, Dil Davası, TDK. Yayınları, Ankara 1971.
- 4- ERGİN, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basımevi, İstanbul 2000.
- 5- GENCAN, Tahir Necat, Şimdiki Zaman Kipi, Türk Dili Dergisi, sayı: 268, Ankara 1974.
- 6- GENCAN, Tahir Necat, Geniş Zaman Kipi, Türk Dili Dergisi, sayı: 269, Ankara 1985.
- 7- İLKER, Ayşe, Batı Grubu Türk Yazı Dillerinden Fiil, TDK. Yayınları, Ankara 1997.
- 8- ZÜLFİKAR, Hamza, Yabancılar için Türkçe Dil Bilgisi, Türkçe Kursu Yayınları, Ankara 1980.

ملخص البحث

كما هو معروف ان هذه اللاحقة من الممكن ان تستعمل في وظائف متعددة. وهذه اللاحقة هي اللاحقة الاكثر استخداما كلاحقة لصيغة الزمن الحاضر، وهذه اللاحقة تفيد الشكل كلاحقة إخبار اضافة الى الزمن. وانها تستعمل في اللغة التركية الاناضولية بشكل a,e وبنفس الوقت كانت تستخدم كلاحقة للزمن الواسع. اما في اللغة التركية القديمة فكانت لائحة الزمن الحاضر تستخدم بشكل (gay,gey).

ان اللاحقة yor لاتعبر عن الزمن الحاضر فقط، وانما تعبر احيانا وباستخدامات خاصة عن المستقبل وكذلك في حالات قليلة تعبر عن الماضي.

من الواضح ان هذه اللاحقة تفيد الاستمرارية وقد لوحظ استخدام صيغة الزمن الواسع بدلا من صيغة الزمن الحاضر في بعض اللهجات التركية القديمة.

ان من استخدامات هذه اللاحقة ايضا، انها احيانا تفيد الاحتمال والتخمين وكذلك تعبر عن المباشرة بالعمل، وكذلك تفيد الطلب احيانا في حالات محدودة بالاطافة الى انها قد تعبر في بعض الحالات النادرة عن الاقتدار.